

Arkivsaksnummer: 24/03182-7
Saksbehandler: Monica Dahl

Saksgang	Møtedato	Saksnr
Hovedutvalg kultur og helse	10.06.2024	

Riksantikvarens bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø Høringsuttalelse

Fylkeskommunedirektørens innstilling:

1. Hovedutvalget for kultur og helse har behandlet høringsuttalelse fra Troms fylkeskommune til Riksantikvarens bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø
2. Troms fylkeskommune støtter arbeidet videre med utvikling av bevaringsstrategier for en langsiktig god forvaltning og bruk av kulturmiljøene.
3. Troms fylkeskommune foreslår å utvide avgrensingen i bevaringsstrategien til å gjelde forskjeller både i naturgrunnlag og forskjeller i landskap slik at det tas høyde for de uklare skillelinjene mellom landbruk og andre aktiviteter/næringer. På den måten kan man inkludere kystjordbruket, også kalt fiskerbondens landbrukslandskap, som var den vanligste gårdsdriften i nord.
4. Troms fylkeskommune mener det i sterkere grad må tilstrebes at deltema og utvalgte kulturmiljø i bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljøer er relevante for hele landet og bidrar til at viktige kulturmiljøer bevares. Eksempelvis innen deltema 1 slik at tradisjonelle landbruksbygninger som sommerfjøs og provisorier etter krigen i Troms prioriteres gjennom strategiarbeidet.
5. Troms fylkeskommune anser det som viktig at regionalforvaltningen i større grad gis anledning til å kunne gjøre egne prioriteringer tilpasset utfordringer og muligheter i de ulike fylkene enn deltemaene i strategien legger opp til.
6. Troms fylkeskommune understreker viktigheten av at urfolk og nasjonale minoriteters virke og liv knyttet til landbruket blir løftet fram i den kommende strategien.
7. Troms fylkeskommune mener bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljø og kommende strategier må følges opp med ressurser for forvaltningen og at det må utvikles og fastsettes finansieringsmodell
8. Troms fylkeskommune mener strategien bør legges til rette for frivilligheten gjennom økonomiske virkemidler

Tromsø, 26.05.2024

Camilla Bjørn
Fylkeskommunedirektør

Vibeke Skinstad
Etatssjef plan og kultur

Vedlegg

Bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø - Høring av forslag
Forslag til bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø
Protokoll konsultasjon 11. april 2024

Bakgrunn

Riksantikvaren har sendt Bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø på høring, med høringsfrist 30. juni 2024.

Saken fremmes for at hovedutvalg for kultur og helse skal avgi høringsuttalelse til Riksantikvarens bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø. I henhold til Reglement for delegering av myndighet i Troms fylkeskommune har hovedutvalgene slik vedtakskompetanse jf. avsnitt 5.1, pkt 5.1.1 Høringer:

Hovedutvalgene kan avgi høringsuttalelser på vegne av fylkeskommunen når høringene gjelder deres saksområder, og de ikke er så overordnet at de må behandles i fylkesutvalget eller fylkestinget.

Beskrivelse

De nye bevaringsstrategiene fra Riksantikvaren skal erstatte 10 eksisterende bevaringsprogram, som omfatter fredede bygninger i privat eie, samiske kulturminner, stavkirker, verdensarv, teknisk industrielle kulturminner, brannsikring av tett trehusbebyggelse, fartøy, ruiner, bergkunst og utvalgte arkeologiske kulturminner. Nevnte bevaringsprogrammer ble fulgt opp med ulike virkemidler og målsettinger.

Bevaringsstrategiene skal være verktøy for å nå de nasjonale målene slik de er definert i Meld. St 16 (2019-2020) Nye mål i kulturminnepolitikken:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
- Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

Bevaringsstrategiene skal legge til rette for at kulturminner, kulturmiljøer og landskap bevares og brukes som ressurser i samfunnsutviklingen. De skal synliggjøre og utnytte kulturmiljøenes betydning for miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft. Bærekraftig bruk og forvaltning av kulturmiljøer kan gi steder økt kvalitet, gi muligheter for næringsutvikling og bidra til god ressursbruk og sirkulærøkonomi. Strategiene vil derfor se bevaring, bruk og utvikling i sammenheng.

Landbrukets kulturmiljø er et stort og viktig tema og det anses som positivt at Riksantikvaren har startet arbeidet med bevaringsstrategien. Landbruket i Troms omfatter ulike former for landbruk, det finnes noen større gårdsbruk, men små gårdsbruk i kyst og fjordstrøk som ble drevet som kombinasjonsnæring var mest utbredt. Kulturmiljøer i deler av Troms er preget av tre stammers møte med bosetting av kvener, samer og nordmenn som har levd side om side i gjensidig avhengighet av hverandre. Jordbruk og fiske var lenge livsgrunnlaget for menneskene som etablerte seg i disse områdene.

Fylkesrådet i Troms og Finnmark fylkeskommune vedtok høringsinnspill i sak 116/23 til Riksantikvarens forslag til de overordnede bevaringsstrategiene. Høringsinnspillet støttet videre arbeid med de nasjonale bevaringsstrategiene, og ga flere innspill for å gjøre strategiene

relevante for forhold i nord. Det ble blant annet pekt på at de unike kulturmiljøene og historiene fra de nordlige landsdelene må få den plassen de fortjener i bevaringsstrategiene.

Kort om bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljø

Bevaringsstrategien skal bidra til å håndtere viktige behov og utfordringer i forvaltningen av landbrukets kulturmiljø. Forslaget dreier seg om hvordan ta vare på bygninger, arkeologiske kulturminner og landskap fra jordbruk, skogbruk og reindrift i årene framover. Strategien skal også bidra til at kulturmiljø brukes i en bærekraftig samfunnsutvikling gjennom at kulturmiljø og sporene etter det sees på som en ressurs i utviklingen av landbruksnæringen og lokalsamfunnene. Videre er samordnet innsats en sentral forutsetning for bærekraftig bevaring i det nye strategiforslaget. Det innebærer koordinering mellom myndigheter og mulighet for medvirkning fra alle i landbrukssektoren.

Bevaringsstrategien er organisert i to deler.

I del 1 presenteres bakgrunn og overordnede føringer, utfordringer og muligheter, avgrensning, roller og ansvar og innsatsområder. Følgende innsatsområder presenteres:

- Bevaring og bruk
- Kunnskap og kompetanse
- Opplevelse og engasjement
- Urfolk og nasjonale minoriteter.

I del 2 presenteres fire prioriterte deltemaer i strategien. Videre gjøres vurderinger og gis forslag til hvordan innsatsområdene kan brukes for å oppnå målene i strategien.

Bevaringsstrategien er foreslått med følgende deltema:

Deltema 1: Bygninger i jordbruket handler om den rike og mangfoldige bygningsarven i jordbruket. Den representerer store kunnskaps-, opplevelses- og ressursverdier, men tapsprosenten er høy. Mange bygninger har gått ut av bruk eller står i fare for å gjøre det. Hovedvekten legges på enhetslåven, seterbygninger og den førindustrielle gårdens bygninger. Disse bygningene trenger forsterket bevaringsinnsats og tilrettelegging for ny bruk.

Deltema 2: Jordbrukslandskapet handler for det første om å ivareta et større mangfold av kulturlandskap med store kulturmiljøverdier. Innenfor et utvalg landskap iverksettes tiltak for istandsetting, skjøtsel og formidling av kulturminner, etter samlet plan. Deltemaet omhandler også å utvikle og iverksette tiltak for å redusere og forebygge konflikter mellom jordbruksdrift og arkeologiske kulturminner.

Deltema 3: Kulturmiljø i skog handler for det første om kulturminner og kulturmiljøer knyttet til skogbruk. Det er behov for bedre kunnskap om innhold og utbredelse, og tiltak for å bevare et større mangfold og formidle næringens historie. I deltemaet inngår også å utvikle og iverksette tiltak for å redusere og forebygge konflikter mellom skogdrift og arkeologiske kulturminner. Det tredje feltet gjelder tilgang på kvalitetsvirke til restaurering og annen byggevirksomhet. Her er det behov og muligheter for å utvikle produksjon og marked.

Deltema 4: Kulturmiljø etter reindrift har det vært arbeidet lite med til nå, og det er stort behov for kunnskap om innhold, utbredelse, tilstand og tiltaksbehov. Deltemaet gjelder først og fremst kulturmiljø knyttet til tamreindrift, men inkluderer spor fra overgangen fra villreinfangst. Registrering og kartlegging prioriteres i en tidlig fase av strategigjennomføringen. Bevarings- og formidlingstiltak iverksettes etter hvert som kunnskapsgrunlaget er etablert.

Deltemaene skal være prioriterte områder innenfor bevaringsstrategien, hvor det er viktigst å konsentrere innsatsen. Til grunn for forslaget til deltemaer og innholdet i dem ligger blant annet vurdering av utfordringsbilde, muligheter for samarbeid og samordnet virkemiddelbruk.

Vurdering

I invitasjonen til høring av bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø ber Riksantikvaren om tilbakemelding på utfordringsbildet, avgrensingen av strategien og deltemaene med tilhørende prioriteringer. Det ønskes synspunkter på hva som bør vektlegges innenfor innsatsområdene og om forslagene er relevante.

Riksantikvaren ønsker særlig tilbakemelding på:

1) Avgrensning

I hvilken grad er avgrensingen egnet til å favne de viktigste behovene og utfordringene knyttet til bevaring og bruk av landbrukets kulturmiljø?

2) Deltemaer

Er de foreslåtte deltemaene egnet til å spisse innsatsen mot de riktige områdene innenfor landbrukets kulturmiljø? Har de foreslåtte deltemaene det riktige innholdet og de rette prioriteringene? Er det visse kulturmiljøer som bør vektlegges mer innenfor de enkelte deltemaene? Hvilke problemstillinger bør prioriteres?

Avgrensning

I Troms har det i stor grad vært et kystjordbruk. Øyer og holmer har vært viktige områder for landbruket og ble brukt både som beiteland og slåttemark, samt til egg- og dunsanking. De bratte liene på ytterkysten har vært brukt som slåttemark.

Tidligere var det landbruk i form av husdyrhold i tettsteder og byer. I dag er det få spor igjen etter dette landbruket og det er viktig at strategien omfatter denne type landbruk også.

Fylkeskommunedirektøren foreslår at avgrensingen i strategien utvides til å gjelde forskjeller både i naturgrunnlag og forskjeller i landskap slik at det tas høyde for de uklare skillelinjene mellom landbruk og andre aktiviteter/næringer. På den måten kan man inkludere kystjordbruket, også kalt fiskerbondens landbrukslandskap som var den vanligste gårdsdriften i nord.

Innsatsområder

Innsatsområdene bevaring og ombruk, kunnskap og kompetanse, opplevelse og engasjement og urfolk og nasjonale minoriteter viser hvilke aktiviteter og tiltak som skal prioriteres for å nå de nasjonale målene. Bevaringsstrategien skal bidra til at landbrukets kulturmiljø blir bevart og tatt i bruk som ressurs i samfunnsutviklingen. Strategien skal også bidra til å styrke næringsutvikling

og reiseliv, at lokalsamfunn og frivillige blir engasjert. Fylkeskommunedirektøren støtter disse innsatsområdene og ser det som viktig at innsatsområdene er felles i alle bevaringsstrategiene.

Overordnede utfordringer

I kapitlet overordnede utfordringer og muligheter sies det at det finnes lite informasjon om landbruket kulturmiljø, spesielt når det gjelder samer, skogfinner, kvener og andre minoriteter. Dette er fylkeskommunedirektøren enig i og ser behovet for å øke kunnskapen om disse gruppene kulturmiljø.

Roller og ansvar

Innenfor landbruket er det mange aktører, og avgrensingen i strategien er uklar. Det er viktig at roller og avgrensninger er avklart når tiltakene skal utformes.

Strategien legger til grunn at ulike forvaltningsnivåer og sektorer skal samarbeide med private eiere og forvaltere og andre private aktører om vern og bruk av kulturmiljø. Fylkeskommunene og Sametinget skal være sentrale aktører på regionalt nivå og skal ha hovedansvaret for å initiere og koordinere tiltak og aktivitet i fylkene, avklare virkemiddelbruk og sikre god forvaltning av kulturmiljøer. Regionalt nivå skal også ha ansvar for å fordele statlige tilskuddsmidler, og stimulere til utvikling og vekst. Samlet sett medfører dette en stor oppgaveportefølje for det regionale nivået og behov for økt kapasitet til fylkeskommunene og Sametinget.

Kommentarer til deltemaer

Det er positivt at bevaringsstrategien innledningsvis favner vidt og avgrensingen tilsier at svært mange av kulturmiljøer kan inngå. Når det kommer til prioriteringer innenfor de ulike deltemaene oppleves imidlertid prioriteringene å innskrenke mulighetene. Deltemaene er veldig spisset og mange ulike bygninger og landskap i Troms faller utenfor. Fylkeskommunedirektørens vurdering er at temaene må gjøres noe mer generelle slik at strategien er relevant for hele landet.

Til hvert deltema er det gitt resultatmål og forslag på tiltak for å nå målene. Disse resultatmålene og tiltakene er ambisiøse og vil kreve stor statlig og regional innsats og koordinering av økonomiske virkemidler og administrasjon på tvers av sektorer. Spesielt der det er vektlagt verdiskapning og utvikling vil det kreve stor innsats. Det følger ikke med egne virkemidler til strategien. Det bes om at det avsettes økonomiske virkemidler til oppfølgingen for å klare å nå resultatmålene. Samordning av allerede etablerte virkemidler er positivt, men er ikke tilstrekkelig for en god måloppnåelse.

Deltema 1: Bygninger i jordbruket

Prioriteringer innen deltemaet er den førindustrielle gårdens bygninger, enhetslåven og seterbygninger.

I Troms er det få gjenværende bygninger knyttet til den førindustrielle gårdsdriften og denne prioriteringen er ikke like relevant for Troms fylke.

Låven, eller fjøsen, som det omtales som i Troms, er et svært sentralt element i vårt kulturlandskap og fylkeskommunen stiller oss bak Riksantikvarens argumentasjon for å bevare denne bygningstypen og gjerne gi bygningene som i dag ikke er i drift, ny bruk. I Troms var det tidligere en satsing på *ny bruk av gamle landbruksbygg*. I etterkant av dette har det kommet flere eksempler på ny bruk av bl.a. enhetslåven.

I Troms finnes en særegen bygningstype, den såkalte buefjøsen eller Amerika-låven. Denne bygningstypen fra 1960-tallet er særegen for Troms. Bygningen har egenartet arkitektur med stort buet tak og limtrekonstruksjoner. I dag er det kun et par av disse låvene som fortsatt har aktiv landbruksdrift, og det er viktig å ivareta denne spesielle bygningstypen.

I og med at omtrent all bebyggelse i Finnmark og Nord-Troms ble brent under andre verdenskrig er det i disse områdene få eller ingen bygninger fra før 1945. Gjenreisningsbebyggelsen omfatter både boliger og fjøs. En type kulturminner som det er svært få igjen av er de aller tidligste gjenreisningsfjøsene. Fjøs som var nærmest provisorier som var bygget av det som måtte finnes av materialer i en totalt utbrent landsdel.

I Troms har det i liten grad vært seterdrift på samme måte som lengre sør i landet. Derimot har sommerfjøset vært en viktig bygning på alle gårdsbruk, og en viktig del av gårdsdriften. Hver gård hadde sitt sommerfjøs. Disse lå langs utmarksgjerdene og gjerne på rekke, slik at de dannet et eget kulturmiljø. Sommerfjøsen hadde liknende funksjoner som en seter.

Sommerfjøset har vært en svært viktig del av det nordnorske kulturlandskapet i landbruket, men i dag er disse ikke lengre i bruk og få sommerfjøs er bevart. Innenfor UKL Skallan-Rå i Kvæfjord er det imidlertid bevart flere sommerfjøs i et område som nå blir kalt «Sommerfjøsgrenda». Sommerfjøsene har potensiale for å få ny bruk. Det bes om at prioriteringen seterdrift utvides slik at lignende tradisjonell drift i nord kan falle inn under prioriteringen.

Troms har hatt en betydelig kvensk innvandring og mange kvener drev jordbruksdrift i fylket. En stor del av de bevarte kvenske bygningene i fylket kan ikke defineres innenfor prioriteringen den før industrielle gårdens bygninger eller enhetslåven. Urfolks og minoritetens kulturmiljøer er definert som et av fire innsatsområder i bevaringsstrategiene og skal prioriteres.

Fylkeskommunedirektørens vurdering er at deltemaet må bli mindre snevert, slik at det kan omfatte flere typer bygninger enn de som er nevnt i utkast til bevaringsstrategi som grunnlag for satsninger og prioriteringer i den nordlige landsdelen.

Fylkeskommunedirektøren støtter Riksantikvaren i at bygningsmassen i landbruket har et stort potensial for videre bruk og ny bruk. Disse bygningene har et potensiale som ressurs i lokal næringsutvikling, særlig innenfor turisme.

Deltema 2: Jordbrukslandskapet

Prioriteringer innen deltemaet er kulturlandskap og arkeologiske kulturminner.

Gårdshauger er en type kulturminner som finnes i jordbrukslandskapet. Dette er en type kulturminne som er en svært viktig kilde til kunnskap blant annet om forhistoriske gårdsbruk. Gårdshaugene er i dag ofte bebodde og tiltak som drenering, utbygging, pløying osv gjør disse kulturminnene sårbare og utsatt for stadig ending og verdiforringelse.

I Troms er landbrukets landskap i stor grad knyttet til kystlandskapet. Landbrukets bruk av kysten, øyer, holmer, beiteholmer og slåttelie på ytterkysten og øyer bør gis plass i strategien.

Fylkeskommunenes erfaring fra arbeidet med UKL er svært godt og fylkeskommunen stiller seg bak en videre satsing på dette. Samarbeid med eiere og driftere på tvers av sektorer og

forvaltningsnivåer er lærerikt og gir gode resultater i bevaring, skjøtsel og bruk av landbrukets kulturlandskap. Kommunene har forvaltningsansvar for svært mange kulturminner og kulturmiljøer, samtidig som de forvalter flere tilskuddsordninger. Det er behov for økt kunnskap om kulturminner for kommunene. Det anbefales at det etableres kompetansehevende tiltak for kommunenes landbruksetater innen kulturmiljøforvaltning.

Arkeologiske kulturminner er i stor grad utformet av landbrukets kulturmiljø. Disse omfatter alt fra gamle gårdsbruk og boplasser og gir uvurderlig innsikt i hvordan tidligere generasjoner har drevet jordbruk og forvaltet naturressursene. De fungerer som spor etter fortidens jordbrukspraksiser og formidler historien om teknologisk utvikling, samfunnsstrukturer og livsstil gjennom årtusen. Forståelse og ivaretagelse av disse kulturminnene er essensielt for å ivareta kulturarven og sikre at kommende generasjoner kan oppleve disse historiske landskapene. Derfor bør arkeologien ha en framtrødende plass i bevaringsstrategien for jordbrukets kulturmiljø.

Skjøtsel av landbrukets kulturmiljø spiller en viktig rolle i denne sammenhengen. Det innebærer ikke bare vedlikehold, men også å tilpasse moderne landbruksdrift for å sikre at kulturminnene ikke blir skadet eller ødelagt.

Frivilligheten utfører et stort og viktig bidrag til bevaring av landbrukets kulturmiljø og skjøtsel av arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer. Fylkeskommunedirektørens vurdering er at frivilligheten må få bedre vilkår for sitt viktige arbeid for kulturminneforvaltningen, og at det vurderes egne virkemidlerordninger for frivilligheten.

Deltema 3: Kulturmiljø i skog

Prioriteringer innen deltemaet er skogbrukets kulturmiljø, arkeologiske kulturminner og skogdrift og kvalitetsvirke.

Innvandringen til indre Troms, til Bardu og Målselv kommuner, er den største organiserte bosetting eller landnåm av udyrket mark i landet. Bakgrunnen var en stor naturkatastrofe i 1789. Flommen, kalt Storofsen, som rammet Gudbrandsdalen og Østerdalen la svært mange gårdsbruk øde. Dølene tok med seg sin egen mattradisjon, byggeskikk og dialekt som fortsatt er til stede i indre Troms.

I tillegg til dølene som bosatte seg her var den en kvensk innflytting til Troms, hovedsakelig fra Tornedalen. Bruken av skogsområdene og kulturlandskapene er svært påvirket av den store innflyttingen.

Kulturminnefaglig vurderes det som utfordrende at hogst er tiltak som ikke er søknadspliktig. Kunnskapen og oversikten om kulturminner i skog er mangelfull og behovet for registrering er stort. Bevaringsstrategien sier at det skal utvikles kurs for skogsentreprenører for gjenkjenning av kulturminner i skog. Det kan gjerne være et tiltak, men registrering av kulturminner må gjøres av fagfolk fra kulturminneforvaltningen som har kunnskap om kulturminner.

Deltema 4: Kulturmiljø etter reindrift

Prioritering innen deltemaet er kulturmiljø etter tamreindrift

Fylkeskommunedirektøren anser dette deltemaet som viktig og sentralt for Troms. Troms fylkeskommune samarbeider godt med Sametinget innen kulturmiljøforvaltningen og har blant annet samarbeidet om utvelgelse og prioriteringer av kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse som trekkes særskilt fram i deltemaet. Kulturmiljø etter tamreindrift sorterer under Sametingets ansvarsområde, og det kommenteres ikke ytterligere enn at det er positivt at temaet er prioritert i bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø.

Saken har ingen økonomiske, administrative eller juridiske konsekvenser.

Fylkeskommunedirektørens konklusjon

På bakgrunn av drøftinger i saken anbefaler fylkeskommunedirektøren at hovedutvalg for kultur og helse vedtar framlagte høringsuttalelse til Bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø.